

הקראים בחצי האי קרים ומלחמת קרים

פיליפ א' מילר

מלחמת קרים (1853-1856) היא דוגמה מובהקת למלחמה שהיתה תוצאה של מדיניות כושלת. המלחמה גבתה מחיר דמים גבוה והביאה לבזבוז עצום של משאבים, אף שמטרתה היו מוטלות בספק. השם שניתן למלחמה מטעה, מכיוון שחצי האי קרים, אף שהיה הזירה המרכזית של הלחימה, לא היה החזית היחידה, וקרבות התחוללו בים הבלטי, בים הלבן שבצפון הארקטי ואף באוקיאנוס השקט.¹

לפני שנת 1945 נקראה מלחמת 1914-1918 בפי כל "המלחמה הגדולה", ובעקבות מלחמת העולם השנייה היא נקראה "מלחמת העולם הראשונה". דומה שלו נמשכה מלחמת קרים, שהיו מעורבות בה לא רק חמש המעצמות האירופיות אלא גם מדינות קטנות יותר באירופה, שישה חודשים נוספים, היא היתה נקראת "מלחמת העולם הראשונה". הטקטיקה הצבאית של מלחמת קרים היתה אמנם מיושנת והטכנולוגיה היתה לפי הישגי אמצע המאה ה"ט,² אבל באכזריותה בישרה המלחמה את אופי הלחימה במאה העשרים. במלחמת זו העולם חזה בפגיעה קשה באזרחים שלא היו מעורבים בלחימה, במידה שלא נודעה עד כה. כמו כן, מלחמת קרים היא המלחמה הראשונה בהיסטוריה שצולמה בכל פרטיה המבהילים.

המלחמה החלה בקרים בספטמבר 1854 עם הפלישה של כוחות אנגליים, צרפתיים ותורכיים לקרים ועם הקרב על אלמה (Alma). המטרה הראשונה היתה סבסטופול, בסיס הצי הרוסי בדרום חצי האי. בסיס זה היה חשוף משלושה כיוונים ונקרא לפיכך "עקב אכילס של הרוסים". המצור הימי הראשון על סבסטופול נכשל, והחזית עברה ליבשה, וכעת היו מעורבים בה רגלים ופרשים. הקרב על בלקלבה (Balaklava; 25.10.1854) לא הוכרע, וכאשר בעלי הברית ניצחו בקרב על אינקרמן (Inkerman; 5.11.1854), היה זה "ניצחון פירוס": חוף הים היה אדום מדם, סימן למה שעתיד להתרחש בהיקף נרחב יותר.

* תרגם מאנגלית אסף נברו. אני מודה לד"ר דוד סקליר שבדק את הטקסט על פי תצלום כתב היד של התעודה.

1 רבות נכתב על מלחמת קרים, במיוחד מנקודת המבט של ההיסטוריה הצבאית. מחקר שהתפרסם לאחרונה ועוסק בגורמים למלחמה, הוא מחקרו של וילפריד באומגרט – ראו באומגרט. וראו גם אדגרסון ורויל. למחקר העוסק בהיבטים האזרחיים של המלחמה ראו מרקביץ. אני מודה למיכאיל קיזילוב שסייע במחקר לקראת מאמר זה.

2 בשימוש בחשמל, בשימוש במטוסים, ובהמצאות נוספות כגון חומרי נפץ חדשים, מכונת הידיה, הטנק ועוד, עלתה מלחמת העולם הראשונה על המלחמה שקדמה לה בקרים, אך למלחמת קרים היו חידושים משלה, כגון מערכות חפירות ולחימה מן החפירות, שימוש בכלי שיט משוריינים ושימוש במקשי ים.

בכוחות משותפים הצליחו בעלות הברית בספטמבר 1854 להשתלט על אוּפּטוּרִיָה (*Eupatoria, Eypatoria*; היא גוזלוב, *Gozlow*), הנמל המסחרי בחוף המערבי של חצי האי. בניצחון לא היתה ברכה, מכיוון שעל בעלות הברית עבר חורף קשה מאוד והחיילים סבלו ממחלות ומלוגיסטיקה כושלת. בפברואר 1855 החלו הרוסים במבצע נרחב לכיבוש מחדש של אוּפּטוּרִיָה; מבצע זה נכשל. יש להדגיש שמלבד הכוחות הצרפתיים והאנגליים, היו יחידות הצבא העות'מאניות הגורם המרכזי לתבוסה הרוסית. לאור ההיסטוריה של המלחמה הממושכת בין הרוסים והעות'מאנים, חששו הרוסים שהעות'מאנים יכבשו מחדש את קרים, אשר הרוסים סיפחו אותה בשנת 1783.

אוּפּטוּרִיָה היתה תמיד נמל חשוב, ובתקופת השושלת הטטרית של גיראי (*Giray*) היא היתה מקור ההכנסה העיקרי של החאן. אולם לאוּפּטוּרִיָה לא היה נמל של מים עמוקים, וספינות גדולות נאלצו לעגון הרחק ממנה ולפרוק את מטענן לספינות קטנות יותר. מכיוון שצרכיה המסחריים של רוסיה בים השחור חייבו נמל של מים עמוקים, נבנתה אודסה בסוף המאה הי"ח. אולם גם לאחר שזו היתה לנמל המרכזי בים השחור, בתחילת המאה הי"ט, אוּפּטוּרִיָה לא איבדה מחשיבותה למסחר המקומי.³

בתקופת המלחמה עמדה אוכלוסייתה של קרים על אלפים מועטים, אשר היו מרוכזים בערים המרכזיות: אוּפּטוּרִיָה בצפון מערב, סימפרופול (*Simferopol*), שהיתה המרכז המנהלי, סבסטופול בדרום, פאודוסיה במזרח, פרקופ (*Perekop*) בצפון, ובכמה כפרים. בכלל האוכלוסייה היו הקראים מיעוט מבוטל, אולם קהילתם הקטנה והמנובשת שלטה ברוב המסחר באיזור, ובמיוחד בצרכי הצבא. הקראים היו פעילים גם במינהל המקומי: משה בן בנימין טונגור (*Tongur*), אשר נפטר לא לפני 1856, היה ראש העיר אוּפּטוּרִיָה כשפרצה המלחמה. אחריו כיהן בראשות העיר שמואל בן אהרן פמפולוב (*Pampulov*; 1833-1913), ואחריו שמחה בן עזרא דובאן (*Duvan*; 1870-1957). מיכאיל פוקי (*Fedorovich Fuki*), אשר נולד בשנת 1806, ובנו ארסלן (1829-1908), שימשו אדמיניסטרטורים של העיר סבסטופול במשך רוב המאה הי"ט.⁴ היה זה טבעי שראש העיר של אוּפּטוּרִיָה יהיה ממשפחת סוחרים אמידה, מכיוון שהמסחר היה במרכז החיים בעיר. באוּפּטוּרִיָה היה גם המרכז הרוחני של הקראים בקרים. הקהילה בעיר היתה הגדולה בקהילות הקראים בחצי האי, והמוסדות הקהילתיים שלטו בענייני הקהילות הקרובות והרחוקות. בית הכנסת הקראי המרכזי באוּפּטוּרִיָה נחנך ברוב הדר בי"ז בכסלו תרי"ג (28 בנובמבר 1852).⁵ איש בקהילה לא שיער עד כמה ישתנו החיים כשנה לאחר מכן.

בידינו מעט מקורות המתעדים את החיים בעיר במהלך המלחמה, ולא נוכל להסיק אלא מסקנות זמניות ממקורות שונים. אחד האירועים המתועדים היטב מן הכיבוש של אוּפּטוּרִיָה היה מגפת הכולרה, אשר פגעה קשות בכוחות הבריטיים והתפשטה גם לאוכלוסייה האורחית.

3 לתולדותיה של אוּפּטוּרִיָה בתקופה זו ראו מילר, התבדלות.

4 להישגיהם של שמואל פמפולוב ומיכאיל וארסלן פוקי ראו פוקי. אשר לדובאן, ראש העיר האחרון של אוּפּטוּרִיָה לפני המהפכה הבולשביקית, ראו שישמאן, עמ' 6 הערה 9.

5 פיוט לחנוכת בית הכנסת בא בדף קכה ע"א של כ"י E.vr. B-239, במכון לחקר המזרח של האקדמיה הרוסית למדעים בסנקט פטרבורג.

במאמרי "הפוליטיקה של סידור התפילה – הניסיון הכושל להדפיס סידור קראי ב־1866"⁶, הצבעתי על כך ששנת 1855 היתה שנה של אסונות להנהגה הקראית באופוטוריה. באותה שנה נאספו אל אבותיהם שמחה בבוביץ (Babovich), מנהיג הקהילה והאישי העשיר ביותר בקרים; אברהם לוצקי (Lutski), המנהיג הרוחני; ודוד קוקיצוב (Kokizov), חכם ידוע. במאמר הנזכר לא קשרתי את מותם למלחמה שהתרחשה באותה עת, ואף שתאריכי פטירתם אינם בידינו סביר להניח כי נכבדים אלו מצאו את מותם במגפת הכולרה. אפשרות אחרת היא שהם מתו הרחק מאופוטוריה, כאשר נלקחו כבני ערובה. אפשרות שלישית היא שאחד או שניים מהם נפלו לידי העות'מאנים, אשר כבשו את העיר, והוצאו להורג (אפשר רק לשער מה היתה תגובת התורכים כשגילו מיעוט דובר תורכית באופוטוריה, אשר מנהיגיו היו עשירים ונאמנים לצאר). עד שיוכח אחרת, אי־אפשר לקבוע אם השלושה מצאו את מותם במגפה, בשבי או שהוצאו להורג.

עוד יש לנסות לגלות מה עלה בגורלם של בני הקהילה הקראית באופוטוריה. ולדימיר פסטל (Pestel), המושל הרוסי של הפרובינציה, הורה על פיגועים של המוסלמים הטטרים מיישובי החוף "מסיבות של ביטחון", ועל יישובם בפנים הארץ.⁷ האם הגירתם של הקראים בעלי האמצעים לצפון מערב לקרים, ושל הקראים מחוסרי האמצעים לצ'ופוטקלעה (Chufut-Kale) בדרום היתה חלק מהפינוי והיישוב מחדש של המוסלמים הטטרים מטעם השלטונות? שוב, אין בידינו ראיות לכאן או לכאן. מאחר שמספר הקראים היה קטן ביחס לטטרים, ולאור הנאמנות המוחלטת שלהם לצאר והמרחק הקצר מאופוטוריה לצ'ופוטקלעה, נראה כי חילוף הקראים מסבסופול ומאופוטוריה היה בריחה לא מאורגנת.

כמה עובדות בעלות חשיבות עולות מרשימות אוטוביוגרפיות אשר כתב שמואל בן שמריה פיגוט (Pigit; 1849-1911), המצויות בהקדמה לאוסף כתביו, "אגרת נדחי שמואל" (סנקט פטרבורג 1894). פיגוט מודה כי היה ילד כאשר פרצה המלחמה, אולם לזכרונותיו המעטים יש חשיבות. מרתק במיוחד הוא תיאור מלחמת התרבות בין הקראים המזרחיים המסורתיים לילדי קלעה ובין הפליטים "האירופאים" מהצפון. פיגוט נולד בשנת 1849 בצ'ופוטקלעה, למשפחה אדוקה ומלומדת.⁸ באותה עת המקום לא היה אלא צל של העיירה המפוארת שבעבר. העיירה נבנתה במרחק לא רב מבחצ'ה־סראי (Bachceserai), הבירה הקודמת של קרים בזמן שלטון העות'מאנים. כל התושבים בצ'ופוטקלעה היו קראים, והעיירה שימשה מרכז של החיים הקראים בקרים עד סוף שנות העשרים של המאה הי"ט, כאשר המרכז עבר לאופוטוריה.⁹ בעיירה עמדו בתים ריקים רבים, כתוצאה מעזיבה הדרגתית של רוב התושבים לערים הגדולות, שהאפשרויות הכלכליות בהן היו מצויות יותר. צ'ופוטקלעה, אשר ישבה

6 ראו מילר, הפוליטיקה.

7 ראו פישר, עמ' 88.

8 פיגוט קיבל חינוך מסורתי על ברכי סבו משה קוילו (Köülü), שהיה נכדו של שלמה בן יצחק (1756/6-1826), חכם קראי ידוע. משפחתו היתה ענייה אך מלומדת והוא יועד להיות חזן. פיגוט היה חזן בקרסובאזאר (Karasubazar) משנת 1868 עד שנת 1879, משנת 1878 עד שנת 1882 בסימפרופול, וביקטרינוסלב מ־1882 ועד למותו בשנת 1911.

9 ראו מילר, התבדלות, עמ' 18-20.

בהרים, היתה די קרובה לסבסטופול, והארטילריה שזעזעה את סבסטופול הרעידה את החלונות בעיירה.

פיג'ט מספר על בוא הפליטים מאופטוריה ומסבסטופול, אשר באו לפי השערתנו בתחילת הסתיו של 1854, זמן קצר לאחר שהקרבות החלו; הוא מספר על כמאה משפחות אשר התיישבו בבתים הנטושים בעיירה. פיג'ט מתאר את הפליטים כמשתייכים למעמד הנמוך והבינוני – העשירים, קובע פיג'ט, נמלטו לפרובינציות אחרות. פיג'ט לא ציין שמות של עשירים אף על פי שבוודאי הכיר את צאצאי העניים שהתעשרו בינתיים, אך כנראה לא רצה להזכיר את מוצאם הדל.

החזן של הקהילה היה, לפי פיג'ט, "מערבי" בשם ביים (Beim). נראה כי היה זה יצחק בן אברהם ביים (1828-1892), בנו של חזן נודע ומנהיג הקהילה הקראית באודסה. המאפיינים ה"מערביים" של ביים היו לבושו האירופאי, להבדיל מהלבוש העממי המסורתי; ישיבתו בבית מדרשו ליד שולחן, לעומת סבו של פיג'ט, מנהיגה הזקן של קהילת בני המקום, אשר ישב על הרצפה והניח את ספרי הקודש שלו על שולחן קטן; והרשלנות בקיום המצוות בהשוואה לסבו השמרן של פיג'ט. פיג'ט מוסר כי ביים עמד בקשרים קרובים עם הרשויות האזרחיות והצבאיות, וכי לעתים קרובות נקרא להתיעצויות. ביים, שלא היה אדוק כמו סבו של פיג'ט, חילל בפומבי את השבת ואף את יום כיפור, כדי להיות מוכן ומזומן לשרת את השלטון הרוסי.

איננו יודעים מתי ובאילו נסיבות הגיע יצחק ביים לציפוט'קלעה, ואת משך הזמן שישב בה. המנהיג הרוחני של ציפוט'קלעה מסוף שנות העשרים של המאה הי"ט היה מרדכי בן יוסף סולטנסקי (1772-1862 בקירוב), אשר ירש את מקומו של יצחק בן שלמה (הנזכר בהערה 8), אשר היה החכם הבולט האחרון בציפוט'קלעה בימי הזוהר שלה. מאוחר יותר החליף סולטנסקי את אברהם לוצקי כחזן באופטוריה, לאחר מותו של האחרון בשנת 1855 (פיג'ט לא הזכיר את תקופת סולטנסקי בציפוט'קלעה). לאור גילו וקשרי המשפחה שלו יכול היה סולטנסקי להגר לפרובינציה אחרת ולהימנע מסבלות המלחמה.

עם שוך הקרבות, בשנת 1857, שבו הפליטים לבתיהם בצפון והשאירו אחריהם את ציפוט'קלעה במצב של התפוררות. פיג'ט תיאר כיצד המבנים הרעועים הוחרבו עד היסוד ועימם נמחה לעד האופי והחן של היישוב הקראי העיקרי בתקופת השלטון של שושלת גיראי; למען האמת יש לומר שהשלטון הרוסי כבר פגע בחלק ניכר מהאדריכלות של הטטרים. ב־1861 היו כעשר משפחות קראיות בלבד בציפוט'קלעה.

ידיעותינו על הקראים שנמלטו לצפון מעטות וחלקיות, אך יש בהן להצביע על סבלותיהם של הנמלטים. עושרם ומעמדם של הנמלטים אפשרו להם להתקיים בנוחות יחסית לנמלטים לציפוט'קלעה, אולם לא נענו מהם חולי וייסורים. יעקב בן עזרא בבדג'אן (Babadjan) נולד באופטוריה בשנת 1828 למשפחת סוחרים מבוססת. בשלב מסוים בחייו הוא אסף מכתבים, דרושים ושירים משלו ומשל אחרים. אוסף זה מצוי עתה בכ"י Eyr. B-239 במכון לחקר המזרח של האקדמיה הרוסית למדעים בסנקט פטרבורג. בדף קב ע"ב רשם בבדג'אן את הכתובת שחיבר למצבה של אמו ביקנש (Biknesh) בת שמחה, אשר נפטרה בב' בתמוז תרט"ו (קיץ 1855) ביליזבטגרד (Elizavetgrad [Kirovohrad]) שבדרום אוקראינה. בדף קג ע"א העתיק

בבדג'אן קינה על שרה אשת אליהו,¹⁰ אשר חוברה בידי אברהם יפת (1833-1896), צעיר מוכר בקהילה, אשר ירש את מקומו של סולטנסקי בתור חזן באופטוריה בשנת 1862. בדף קג ע"ב ואילך מופיעה קינה לברכוש בת אלישע (Bübüş b. Elisha), רעייתו של אברהם צ'רכו (Cherkez), אשר נפטר בעיר ח'רסון שבדרום אוקראינה בכ"ח בתמוז תרט"ו (ק"ץ 1855). פיוט נוסף מנציח את זכרו של יצחק בן משה מיצ'רי (Michri), אשר נפטר בחרסון בב' באדר שני תר"ו (סוף חורף 1856).

פיוטים אלה מתארים את קשייהם וסבלם של יחידים ומשפחות בזמן המצור על אופטוריה. ייתכן שיש בהם קונבנציות של תיאורי סבל, אולם אין להכחיש את הסבל שעבר על אנשים אלה ואת החרדה שחשו.

כ"י Eyr. D-47 במכון לחקר המזרח של האקדמיה הרוסית למדעים בסנקט פטרבורג כולל רשימות נישואין משנת 1840 ועד שנת 1845. טופס הרשימה עצמו הועבר מאופטוריה במהלך מלחמת קרים, לפי שבצד האחורי של כמה מן הדפים נרשמו נישואין של נשים אחדות ביליובטגרד במהלך הסתיו של שנת 1855. הרושם הוא אהרן בן אברהם אלטיוקה (Ahtioka; 1795-1865), אשר היה מורה למקצועות קודש בקהילה ועוזר ליוסף סולומון לוצקי ובנו אברהם בשנות הארבעים והחמישים של המאה הי"ט, כאשר האחרונים היו חוננים. לרוב הוסיף אלטיוקה את המלים "העלוב והעצוב" לשמו, כאות למצוקה בזמן המלחמה. משני מסמכים אלו ניתן ללמוד על שמות המשפחות שמצאו מקלט בעיר האוקראינית: Aga, Bashyachi, Katyk, Turshu Kefeli, Komen, Maksimadji, Oksüz, Sanjak, Sülük, Tanatar.

איננו יודעים כמה מהאזרחים הקראים נמלטו, כמה נספו וכמה שבו לבתיהם לאחר המלחמה. בחינה של רשימות הקונים מראש של ספרים (פרה-נומרטים), שנדפסו ברוב הספרים הקראיים לפני המלחמה ואחריה, וכן בחינת רשימות של בעלי עסקים, מגלה כי נוסדו יישובים חדשים של קראים ברחבי רוסיה החדשה ובאוקראינה. כמו כן עולה שמספרם של הקראים היה גדול ממספרם לפני המלחמה, וכי יחידים מקרב הקראים התבססו היטב מבחינה כלכלית. מבין היישובים ה"חדשים" יש להזכיר את יליובטגרד, יקטרינוסלב, קייב, קרמניצ'וג (Kremenchug, Kremenchuk) מליטופול ('Melitopol) ופולטבה (Poltava).¹¹

ניתן לדמות את ההשפעה של המלחמה על הקהילה הקראית בקרים לסלע גדול שהושלך לבריכה וגרם למים להינתז לכל עבר. קראים רבים שבו לאופטוריה אחרי המלחמה, אולם רבים אחרים, משעה שגילו את ההזדמנויות הכלכליות מחוץ לקרים, בחרו להישאר במקומותיהם החדשים. אך הקהילה הקראית בקרים התאוששה, וחצי מאה לאחר המלחמה נטלו הקראים חלק חשוב מאוד בתעשיית הטבק שבדרום רוסיה – רוב תעשיית הטבק בחלק זה של רוסיה

10 איננו יודעים עליה פרטים נוספים.

11 ייתכן שבערים אלו היו קהילות קראיות קטנות לפני מלחמת קרים, אולם היעדרן מרשימת הקונים מראש של הספרים משנות השלושים והארבעים של המאה הי"ט יכולה להצביע על כך שהקהילות היו מחוסרות אמצעים. בשנות השישים של המאה הי"ט, על כל פנים, היה מספר המנויים ברשימות של ההוצאות לאור של ספרי קודש מרשים. עושרם ומעמדם של יחידים ומשפחות המשיך לגדול עד כדי כך שנמצאו רוכשים לספרו של פיג'ט (1894) במוסקבה ובסנקט פטרבורג.

הצארית במחצית השנייה של המאה הי"ט היה בידיהם של הקראים: מניהול החוות, דרך האגרונומיה והייצור ועד להפצת הסחורות.

מלחמת קרים חוללה מפנה בחיי הקהילה הקראית בקרים. מותם של מנהיגי הקהילה הותיר חלל בקהילה, והדמויות שביקשו למלא אותו חסרו את החריפות והמקוריות של קודמיהם.¹²

את מקומו של שמחה בבוביץ תפס אחיו נחמו (Nahamu; 1882-1799), וגם כאשר שגשה הקהילה לא קמה לה מנהיגות בולטת. מנהיגי הקהילה הקראית לאחר המלחמה אימצו את האופי השמרני של המעמדות הגבוהים ברוסיה, ולמרות שהיו צעירים שיכלו להיות חזנים נמסר התפקיד למרדכי סולטנסקי, שהיה בשנות השמונים לחייו.

כאשר נפטר נחמו בבוביץ בשנת 1882, נעשה ניסיון ליטול את השליטה בקהילה מידיה של משפחת בבוביץ. דוד בן יוסף דג'יג'יט (Djigit; 1894-1839), שהיה סוחר טבק אמיד, היה מועמד למשרת חכם הקהילה, אולם המשרה ניתנה לשמואל בן משה פמפולוב

בית הקברות של קראי קרים, ליטוגרפיה מאת E. Walker על פי ציור מאת C. Bossoli
The Beautiful Scenery and Chief Places of Interest Throughout the Crimea, London 1856

12 הקראי הידוע ביותר מהשנים שלאחר מלחמת קרים היה אברהם בן שמואל פירקוביץ (1874-1786). נראה כי פירקוביץ היה בליטא בשנות המלחמה, שם חקר את מקורות הקראים בכתבי יד וברשימות ארכיב ש"שאל". בכ"י Evr. B-239, עמ' 178-179, מצוי מכתב שפירקוביץ כתב מטרוקי (Troki; Trakai) שבליטא ל"קהילה בגלות" ברוסיה החדשה, ובו הוא מתלונן שהקראים מליטא לא יכלו (או לא רצו) לשלם את השכר שהבטיח לו שמחה בבוביץ. לבסוף התיישב פירקוביץ בצ'ופוט'קלעה, שהייתה נטושה כמעט לגמרי, ועמו כתבי היד שאסף.

(1843-1912), מבני משפחת בבוביץ הרחבה. אפשר לשער כי שינוי כה גדול בראשות הקהילה נבע מפתיחותה הקצרצרה של החברה הרוסית בתקופת שלטונו של הצאר אלכסנדר השני. סבלם של הקראים בתקופת מלחמת קרים לא היה שונה בוודאי מסבלם של אזרחים רוסיים אחרים בחצי האי, וחוויות המלחמה של הקראים בקרים אינן יוצאות מן הכלל במסכת האירועים. רבים סבלו ורבים נספו. יחד עם זאת, הקשיים וההידרדרות השאירו את חותמם, ולא נותר אלא לתמוה אם הפכם של דברי הפתיחה של טולסטוי ב"אנה קרנינה" אינם נכונים יותר: כל המשפחות האומללות דומות זו לזו, כל משפחה מאושרת – מאושרת בדרכה שלה.

התעודה

1105 ב [102ב (1106)]

בנות עירי בכינה על גבירה / ותפארת נשי כל הקהלה
 כצפור נלכדה בפח ומוקש / ונשארו בקינים עם יללה
 נדוד אישה וכל זרעה עדתה / מאוד גדלה בידעם מהללה
 שמה ביכנש ונהדפה כמו קש / אלי קבר במכאוב גם במחלה
 ובעלה הו גביר עזרא בבאגין / ואביה שמחה חשוב ונעלה
 ב"ת תמוז שנת תרט"ו נאספה / ביליסוויית מקום מחסה קהלה
 בהתחיל מלחמות קירי' בגוזלוב / ונדחנו בחיש גם בבהלה
 וחשבנו מנוחה נמצאה פה / וחולי רע קדמה באהלה
 זכור צורי לתמתה וצדקה / ותנחנה אלי נחלה מעלה
 ונחם לאבליה ורפאם / ומהר נא וקרב הגאלה
 ככ' דרכיו ראיתי וארפאהו וכ'
 יעקב בכ"ר עזרא גבאי המיותם בבאגין

1106 א [103א (1107)]

לר' אברהם החכם החזן יפת
 שמו שחקים שערו חרבו מאד / כל כוכבי מרום במר הילילו
 רגזו בני תבל ובקול מר תספדו / ספקו עלי ירך והתאבלו
 התבוננו השתוממו תבהלו / התפלשו אפר והסתערו
 זכרו במקהלות נדיבות לב וטוב / מעשי גברתנו והתמרמרו
 והמון דמעות כנהרות תשפכו / אף זעקו מר מר והשתוחחו
 גושו לציון זה ועליו קוננו / קראו בגרון הוי ובקול תצרחו
 תעה לבב כל איש ובמר לב יבכיון / אף גם פרחיה שתילי זית
 אישה אליהו יקונן מר בהוי / איה אהובתי נות הבית
 בוכה בתמרורים כאשה מצרה / שיחו במר יעלה עדי שמים
 לו אוכלה נפשך בכסף לפדות / אפדה במאות אף ברבותים
 כפר לאשמת עם למרום אעלה / תשיב אהובתו בבור כפים

106 ב [103 ב (107 ב)]

א'

דרש לדור ראשון או עובר דרך
 עיף ויגע נכשל ברך
 פה תעמוד תקרא ותשתאה
 איך ילדי היום כחשים הנמו
 פעם ידריכו איש על במתימו
 פעם ישפילו ארץ ושב נכאה

ב'

בת נגידיים בתבל משחקת
 נשאתי לדור נעים וידו חבקת
 הביאני חדריו דגלו עלי אהבה
 גם בית והון לנו לא חסרו
 זרע חנן אל כאריות גברו
 בם השתעשענו אהבנום נדבה

ג'

נגד קשת יום יצאנו לעזר
 לא להתגאות לשום על ראש נזר
 רק לכבוד הטוב בו מצאנו שמחה
 רואים אמרו אשרי כה לגִּבֵּר
 אמרתי עד קצי לא אראה שבר
 אהה! נצליח! רק הגדיל אנחה

ד'

בעת פשט נדוד באני שיט
 כאשר על אוכל יטוש העיט
 במדינת אי קירים ארץ מולדתי

107 א [104 א (108 א)]

בית והון עזבנו כרגע
 פה עיר כירסון החיש מפלט מפגע
 אוי! גם פה לא נחתי כי החליתי

ה'

בת לאלישע לאברהם אשת ר'
 צרכו נקרא נוכחתי לגשת
 שמי הוא בבוש פניתי ארחי

בכ"ח לתמוז יום חזיו ורעם
שנת תרט"ו לאלף וא"ו והפעם
ביד יוצר הכל הפקדתי רוחי
ר'

עזבתי ביתי אהובים לנפש
אישי וילדי תחתם יוצע רפש
נחם יסתר מעיני כלהם
אל רם נחמה נא באמרי נועם
בצילך אליך עד יעבור זעם
אנא זכור את ברית אברהם
תנצב"ה

1107 [ב108]

כמו ערער חברים בערבה / בצמאון בארץ המלחה
בלי גוע בלי ענף עשות צל / לראש יעיף להמציא עת מנוחה
לרוח נעזב תמיד וסער / להסיעו בעוז ידו שלוחה
אני האיש שבע רגז בחלקי / ימי חלדי שבע שבר אנוחה
שמי יצחק למשה בן ומצרי / מקורא הוא ואיש תשוב כפחה
זמן לא האציל עלי ברכה / ולא חלק ללבי גיל רוחה
ולא חנן שאר זרע אנשים / לטפח להשתעשע בשיחה
להזכר שמי בינות עדתי / ושם אשתי באם בני שמחה
בעודי שאנן יושב בביתי / קפדה בא וברחובות צוחה
גדוד פשט באי קירי בגוזלווא / וכבש כל מבואי עיר פתוחה
ונלכדנו כתור בכלוב במצור / ונשארנו בלי טרף ארוחה
בכל מכה חלי כבד בשנים / שתיים בחמת דין אל מתוחה
עדי נגזר ונפתחו דלתות / ויצאנו מרוטי ראש בקרחה
והרחקנו גדוד לשכון בכרסון / להנפש מעט עצב לשכחה
חסר כח מענה גם מדכא / ולבתי שרופת אש כסוחה
ופה מות רדפני והשיג / ושלל את יחידתי ונחה
ביום שני לאדר בי"ת שנתו / וי"ת"ר לאלפים וא"ו ספוחה

קיצורים ביבליוגרפיים

- Robert Edgerton, *Death or Glory: The Legacy of the Crimean War*, Boulder 1999 אדגרטון
- Winfried Baumgart, *The Crimean War 1853-1856*, London 1999 באומגרט
- Philip E. Miller, *Karaite Separatism in Nineteenth Century Russia*, Cincinnati 1993 מילר, התבדלות
- , "Prayerbook Politics: An Attempt to Print the Karaite Siddur in 1866 that was Cancelled", *Studies in Bibliography and Booklore* 18 (1993), pp. 15-26 מילר, הפוליטיקה
- Arsenii Markevich, *Tavrisheskaia Guberniia vo Vremia Krymskoi Voiny po arkhivnym materialam*, Simferopol 1994 מרקביץ
- Alexander Iliich Fuki, *Karaimy – Synov'ia I Docheri Rossi*, Moskva s1993 פוקי
- Alan Fisher, *The Crimean Tatars*, Stanford 1978 פישר
- Trevor Royle, *Crimea: The Great Crimean War 1854-1856*, New York 2000 רוייל
- Simon Szyszman, *Le Karaïsme*, Lausanne 1980 שישמן